

EUGENIUSZ ŚLIWKA SVD

SZEŚĆDZIESIĄT LAT ZGROMADZENIA SŁOWA BOŻEGO (WERBISTÓW) W POLSCE (1922-1982)

Początków werbistów w Polsce należy szukać wśród pierwszych powołań do Zgromadzenia Słowa Bożego pośród polskiej ludności Śląska, Wielkopolski, Pomorza i Warmii, tam bowiem docierały werbistowskie czasopisma, tam dzięki duszpasterskiej działalności werbistów upowszechniała się idea misyjna.

Pierwsi Polacy wykształcenie werbistowskie zdobywali w Gimnazjum i Liceum przy Domu św. Michała w Steylu w Holandii oraz w Wyższym Seminarium Duchownym św. Gabriela w Mödling koło Wiednia. Właściwe fundamenty pod przyszłą Polską Prowincję Zgromadzenia Słowa Bożego (SVD) zaczęto kłaść w momencie założenia w 1892 r. Domu Misyjnego św. Krzyża w Nysie. Tutaj zdobyło średnie wykształcenie wielu polskich młodzieńców, którzy później jako kapłani werbiści trudzili się przy tworzeniu Polskiej Prowincji SVD¹. Stąd rozchodziły się wydawane przez werbistów w języku polskim książki misyjne, wśród nich Emilii Huch *Idźcie na cały świat. Myśli i uwagi nad dziełem rozkrzewienia wiary i nad zadaniem zakonników Boskiego Słowa i domu misyjnego św. Krzyża* (Frankenstein - Ząbkowice 1902; pierwsze wydanie dzieła nosiło tytuł *Święty Krzyż*).

W 1919 r. rozpoczęto w Nysie wydawanie czasopisma "Skarb Rodzinny", którego pierwszym redaktorem został o. Roch Scheitza (występuje też jako Szajca, niekiedy jako Siejca). Z pismem tym współpracowali ojcowie: Emil Stanisław Drobny, Wincenty Danch, Roman Hajda, Alfred Włotzka, Stanisław Cebulla, Jan Gabriel². Pierwsza placówka werbistowska na terenie Polski po-

¹ J. Arlik. *Polska Prowincja Zgromadzenia Słowa Bożego. Zarys dziejów*. [W:] *Werbści w Polsce*. Red. R. Malek. Pieniężno 1982 s. 13.

² B. Kozieł, F. Bornemann. *Beiträge zur Geschichte der Prowincia Polonica Societatis*

wstała w Poznaniu. Ówczesny superior werbistów, o. Tomasz Puchala, w liście pisanym w Poznaniu 19 IX 1919 r. prosił kard. Edmunda Dalbora, prymasa Polski, o pozwolenie odbywania studiów grupie werbistów na Uniwersytecie Poznańskim³. Jesienią 1919 r. rozpoczęło je sześciu ojców: Tomasz Puchala, Piotr Gołąb, Aleksander Michalik, Antoni Joachimczyk, Józef Prodlík i Franciszek Herud⁴. Poza studiami werbiści zajmowali się działalnością duszpasterską wśród zakonów żeńskich: urszulanek, sercanek i pasterek⁵. Dalszy etap tworzenia Polskiej Prowincji SVD miał miejsce na terenie Bytomia. W styczniu 1920 r. sądząc, że w wyniku plebiscytu Bytom przypadnie Polsce, werbiści podjęli starania, aby tu założyć swoją placówkę. Wynajęte mieszkanie w domu przy ul. Krakowskiej 13 nazwali Domem Misyjnym św. Stanisława BM. Dnia 17 I 1920 r. kard. Adolf Bertram, biskup wrocławski, zezwolił na erekcję w Bytomiu filii Domu św. Krzyża z Nysy. Prócz pracy rekolekcyjnej i pomocy duszpasterskiej w parafiach werbiści bytomscy zajmowali się wydawaniem czasopism⁶. Decyzją Rady Ligi Narodów z dnia 12 X 1921 r. Bytom wcielono do Niemiec⁷. Werbiści bytomscy zmuszeni zostali szukać dla siebie nowego miejsca. Miejscowością, w której osiedli na stałe, był Rybnik. W drugiej połowie stycznia następnego roku (19 I 1922) o. Jan Gabriel objął oficjalnie tamtejszy dom. Akt kupna-sprzedaży sporządzono kilkanaście dni wcześniej (2 I 1922). Werbiści zamieszkali w willi Boretiusa przy ul. Brzozowej. Dom ten nazwano Domem Misyjnym pod wezwaniem Królowej Apostołów. Wiele pomocy w osiedlaniu się werbistów na Górnym Śląsku okazali: o. Franciszek Vormann, prowincjał Domu św. Gabriela w Mödling, któremu polscy werbiści podlegali, a także o. Lucjan Rapp, rektor Domu św. Krzyża w Nysie. Z życzliwym przyjęciem spotkali się werbiści również ze strony burmistrza Rybnika, Webera. Dom rybnicki stał się miejscem kolportażu polskich czasopism werbistowskich, siedzibą ich redakcji oraz zaczątkiem polskiego niższego seminarium werbistowskiego. Już 15 II 1923 r. zaczęto w nim pracę z 18 wychowankami. Na zaproszenie superiora, o. Puchala, 30 V 1923 r. Dom odwiedził kard. Dalbor, prymas Polski.

Pierwsi wychowankowie rybnickiego niższego seminarium duchownego pobierali naukę najpierw w nim, a od 1926 r. w Państwowym Gimnazjum w Rybniku. Wkrótce dotychczasowy budynek okazał się za ciasny. Wybudowano więc w

Verbi Divini. Romae 1972 s. 38.

³ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu [dalej: AAP]. List o. T. Puchala do kard. E. Dalbora. Poznań 19 IX 1919. Sygn. OA X 224.

⁴ AAP. Księża Słowa Bożego 1919. Spis księży nieparafialnych w Poznaniu. Sygn. OA X 832; *Elenchus Omnium Ecclesiarum et Universi Cleri Archidioecesis Posnaniensis 1920*. Poznań 1920 s. 30-31.

⁵ J. A r l i k. *Ojciec Tomasz Puchala. W 25 lat po śmierci*. "Verbinum" 4:1971 nr 3 s. 19.

⁶ K o z i e l, B o r n e m a n n. *Beiträge* s. 33-38.

⁷ *Dzieje Polski*. Red. J. Topolski. Warszawa 1978 s. 663.

latach 1931-1932 nowy, duży dom przy ul. Kościuszki, który mógł pomieścić 200 uczniów. Praw państwowych seminarium jednak nie uzyskało⁸.

W momencie, gdy werbiści osiedlali się na Górnym Śląsku, ks. abp Edward Ropp, ordynariusz mohylowski, nosił się z zamiarem utworzenia Instytutu Misyjnego, który by kształcił kapłanów w celu ewangelizacji Wschodu. Instytut powstał 14 XII 1921 r. Gmach seminarium znajdował się w Lublinie przy kościele św. Jozafata (ul. Zielona 3). Prowadzenie instytutu zaproponowano werbistom. Były plany, by rektorem został o. Teodor Drapiewski. Miał on też wydawać w Lublinie czasopismo misyjne. Pertraktacje kard. Dalbora i abpa Roppa z o. Puchałą prowadzone w 1923 i 1924 r. pozwalały spodziewać się pozytywnego rozwiązania sprawy. Decyzja generalatu w 1924 r. okazała się jednak negatywna. Po 13 latach istnienia na mocy decyzji Stolicy Apostolskiej Instytut Misyjny w Lublinie został dnia 30 VI 1934 r. zamknięty z powodu braku funduszy – jak oficjalnie podano. Cel realizowany przez Instytut mieli odtąd przejąć chrystusowcy⁹ Równocześnie z osiedlaniem się werbistów na Śląsku czynione były starania o założenie domu na Pomorzu. Oferta w sprawie kupna posiadłości w Górnej Grupie wpłynęła do generalatu 7 I 1922 r., pozwolenie zaś władz diecezji chełmińskiej na osiedlenie się tam werbistów zostało udzielone 9 VII 1923 r. Za patrona domu obrano św. Józefa, który później stał się również patronem całej prowincji. We wrześniu tegoż roku utworzono w Górnej Grupie niższe seminarium, w którym naukę rozpoczęło ponad 70 uczniów. Pełne prawa państwowe seminarium otrzymało 3 VI 1931 r. Pierwsza matura odbyła się w Górnej Grupie w trzy lata później, tj. w 1934 r.¹⁰ W 1927 r. Dom św. Józefa w Górnej Grupie stał się siedzibą władz centralnych Zgromadzenia w Polsce. W cztery lata później (1931) ks. bp Stanisław Okoniewski, ordynariusz diecezji chełmińskiej, dokonał poświęcenia i otwarcia mieszczącej się w tym domu drukarni. Ponieważ rosła liczba uczniów niższego seminarium, w 1938 r.

⁸ *75 Jahre im Dienste des Göttlichen Wortes. Gedenkblätter zum 75 jährigen Jubiläum des Steyler Missionswerkes 1875–1950.* Steyl 1950 s. 50-51.

⁹ Archiwum Prymasowskie w Gnieźnie [dalej: APG]. List abpa E. Roppa do kard. E. Dalbora. Warszawa 28 VII 1923; list kard. E. Dalbora do prowincjała werbistów w Mödling koło Wiednia, o. F. Vormanna. 6 XII 1923 (minuta); list kard. E. Dalbora do ks. pralata Okolo–Kulaka. 14 IV 1924; telegram abpa E. Roppa do kard. E. Dalbora. 9 IV 1924; list abpa E. Roppa do kard. E. Dalbora. 14 IV 1924; list abpa E. Roppa do Diecezjalnej Rady Towarzystwa Misyjnego w Poznaniu. 15 IX 1924; Kancelaria Prymasa Polski. Dział I. Akta Prymasa Polski. Instytut Misyjny w Lublinie. Sygn. APr I/36; Archiwum Prowincjalne Polskiej Prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego w Pieniężnie. Listy o. T. Puchały do rektora werbistów w Rybniku. Górna Grupa 23 IV, 22 VII i 11 VIII 1924.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych w Warszawie [dalej: AAN]. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. List prymasa A. Illonda do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Poznań 6 VII 1934. Sygn. 585. W tym czasie w Polsce istniały 33 niższe seminaria. Tylko siedem spośród nich miało prawa państwowe: jezuici w Pińsku, karmelici bosy w Wadowicach, misjonarze w Krakowie, pallotyni w Wadowicach, redemptoryści w Toruniu, salezjanie w Marszałkach i werbiści w Górnej Grupie.

położono fundament pod nowe skrzydło budynku. W tym czasie mieszkało w nim 305 osób – kapłanów, braci i uczniów. Był to najliczniej obsadzony dom werbistowski w Polsce¹¹.

Trzecią placówką werbistowską w Polsce był Bruczków, zarządzany przez werbistów, z prawem pierwszeństwa w nabyciu go na własność. Pierwszym werbistą, który osiadł w Bruczkowie, był o. Antoni Joachimczyk. Współpracował on z Wandą Koczorowską, właścicielką majątku bruczkowskiego i kierowniczką miejscowego domu wychowawczego dla biednych dzieci. Po śmierci Koczorowskiej (3 I 1927) dom ten przekształcono na niższe seminarium werbistowskie. Pozwolenia na otwarcie seminarium pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusowego udzielił 25 VIII 1927 r. ks. kard. August Hlond, prymas Polski¹².

Dnia 7 VI 1927 r. utworzono Polską Regię Werbistów, zalecną bezpośrednio od generała. Pierwszym regionałem został o. Franciszek Herud¹³.

Po trudach związanych z rozbudową niższych seminariów zaczęto myśleć coraz intensywniej o utworzeniu w Polsce własnego nowicjatu. Dnia 12 IX 1934 r. o. Puchała powiadomił generalat o możliwości nabycia pałacu w Chludowie, którego właścicielem był znany polityk Roman Dmowski. W marcu 1935 r. zaczęto prace adaptacyjne w Domu św. Stanisława Kostki w Chludowie, a 15 IX tegoż roku 22 maturzystów rozpoczęło naukę w pierwszym werbistowskim nowicjacie kleryków na polskiej ziemi. Mistrzem nowicjatu został o. Ludwik Mzyk¹⁴. Trzeba dodać, że od 4 VII 1924 r. w Górnej Grupie prowadzono nowicjat dla braci¹⁵.

Dalszą oznaką usamodzielniania się werbistów w Polsce było zezwolenie Stolicy Apostolskiej z dnia 12 XII 1935 r. na podniesienie Polskiej Regii Werbistowskiej do rangi prowincji. Prowincja polska liczyła wtedy 26 ojców, 44

¹¹ T. D r a p i e w s k i. *Pierwszy dom misyjny na Pomorzu*. "Przewodnik Katolicki" 30:1924 nr 49 s. 9-10; "W drodze do ideału. Jednodniówka ku uczczeniu 10-lecia Zakładu Misyjnego w Górnej Grupie (Pomorze)". Górna Grupa 1934; J. P r o d l i k. *Kronika Górnej Grupy*. [W:] *Jubileuszowy kalendarz Słowa Bożego na rok 1949*. Górna Grupa 1949 s. 31-33. Por. M. P i r o Ź y Ń s k i. *Zakony męskie w Polsce*. Lublin 1937 s. 25-26.

¹² *Prawdziwej zastudze cześć. Śp. Wanda Koczorowska*. "Przewodnik Katolicki" 33:1927 nr 4 s. 51; *Zakład bruczkowski*. Tamże nr 5 s. 64; J. G a b r i e l. *Zakład Misyjny Najśw. Serca Jezusowego w Bruczkowie*. [W:] *Jubileuszowy kalendarz* s. 44-46.

¹³ *Ernennungen*. "Nuntius Societatis Verbi Divini (SVD)" 1:1896-1932 s. 544. Kolejnymi przełożonymi werbistów polskich byli: o. Tomasz Puchała (1933), ponownie o. Franciszek Herud (1939), o. Jacek Kubica (1948), o. Feliks Zapłata (1957), o. Bruno Koziół (1960), o. Alfons Boniewicz (1966), o. Leonard Szymański (1969), o. Bernard Bona (1978), o. Alfons Labudda (1979) – zob. *50 lat werbistów w Polsce – Zgromadzenie Słowa Bożego*. Pieniężno 1973 s. 59-64.

¹⁴ J. T y c z k a. *Dzieje Domu Misyjnego w Chludowie*. Zarys. Bytom 1976 (mps).

¹⁵ *Neugründungen SVD. Ein neues Noviziat SVD in Polen*. "Nuntius SVD" 1:1896-1932 s. 469. Zgodnie z tradycją ustną, przekazywaną przez starszych polskich werbistów, w dokumencie miano na myśli nowicjat braci. Sam dokument jednak mówi ogólnie o nowicjacie.

braci, 18 kleryków (16 z nich studiowało w Mödling, 2 w Rzymie), 29 kleryków nowicjuszy (z tego 8 przebywało w nowicjacie w Austrii), 33 nowicjuszy braci, 21 postulantów i 356 uczniów w niższych seminariach¹⁶.

W 1937 r. zwołano pierwszą kapitułę prowincjalną. Odbyła się ona w Rybniku w dniach od 28 III do 2 IV. Brało w niej udział 11 współbraci¹⁷.

Przedstawiciel werbistów, o. T. Puchała, uczestniczył w grupie prowincjałów w Synodzie Plenarnym Episkopatu Polski na Jasnej Górze w dniach 25 i 26 sierpnia 1936 r.¹⁸

Werbisci w początkach swojej działalności w Polsce zajmowali się przede wszystkim prowadzeniem trzech niższych seminariów duchownych. Po ukończeniu seminarium klerycy odbywali dwuletni nowicjat. Na dalsze studia werbiści wyjeżdżali do Domu św. Gabriela koło Wiednia. Chociaż seminarium austriackie miało charakter międzynarodowy, a językami wykładowymi były tam łacina i niemiecki, to jednak w programie nauczania nie brakowało języków narodów słowiańskich – czeskiego i polskiego. Język polski w seminarium św. Gabriela wprowadzono jako przedmiot wykładowy w 1893 r., a więc już w cztery lata po założeniu seminarium. Przedmiot ten wykładali ojcowie: Piotr Hochhardt, Wilhelm Schmidt oraz Roch Scheitza¹⁹. W tymże seminarium powstało nawet Koło Miłośników Kultury Polskiej. Młodzież poznawała w nim polską literaturę, historię, zdobywała ducha umiłowania ojczyzny²⁰. Na to patriotyczne zaangażowanie polskich werbistów studiujących w Austrii zwraca uwagę Mieczysław Grabiński, polski konsul generalny w Wiedniu, w pismach z 24 i 30 V 1939 r., skierowanych do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie; wyraża w nich życzenie, by było więcej takich Polaków²¹. Jak już wspominaliśmy, od momentu powstania pierwszej polskiej placówki w Nysie werbiści prowadzili działalność wydawniczą. Na ówczesne skromne warunki personalne była to robota olbrzymia.

¹⁶ *Tribuitur facultas erigendi Regionem Polonicam in Provinciam*. "Nuntius SVD" 2:1934–1938 s. 218.

¹⁷ Archiwum Prowincjalatu Polskiej Prowincji SVD w Pieniężnie. Akta kapituł prowincjalnych. A. Motyka. Zestawienie uchwał kapituł prowincjalnych. Następne kapituły prowincjalne odbywały się już po wojnie: pierwsza po wojnie, a w ogóle druga z kolci, w dniach 7–10 VII 1947 r. w Górnej Grupie (13 uczestników), trzecia w dniach 2–8 I 1952 r. (14 delegatów), czwarta w dniach 6–8 XI 1957 r. (17 delegatów), piąta w dniach 13–18 II 1967 r. (23), szósta w dniach 25–29 XI 1968 r. (28), siódma w dniach 24–28 IV 1972 (35), ósma w dniach 16–20 V 1977 (37), dziewiąta w dniach 5–9 V 1980 (43), dziesiąta w dniach 11–14 V 1982 (48) – wszystkie zwołane były w Pieniężnie.

¹⁸ APG. Akta Prymasowskie. Spis uczestników Synodu Plenarnego. Jasna Góra 25 i 16 VIII 1936. Sygn. APr I/113 a.

¹⁹ J. K r a u s. *Verzeichnis der Lehrfächer in St. Gabriel von Herbs 1889 bis Sommer 1960*. "Verbum" 3:1961 s. 183.

²⁰ K. N i t s c h. *Trzej zamordowani przez Niemców poznańscy lingwiści*. "Język Polski" 27:1947 s. 132.

²¹ AAN. Konsulat Generalny w Wiedniu 304. Pismo konsula generalnego w Wiedniu, Mieczysława Grabińskiego, do MSW w Warszawie. Wiedeń 24 V 1939. Sygn. 43 k. 80–81; AAN. Duszpasterstwo polskie za granicą. Pismo Mieczysława Grabińskiego do MSW w Warszawie. Wiedeń 30 V 1939. Sygn. 22.

Mówiliśmy już o wydawaniu pierwszego czasopisma polskich werbistów – "Skarbu Rodzinnego" pod redakcją o. Szajcy. Numer trzeci tego pisma, z marca 1924 r., redagował już w Rybniku o. E. Drobny, zaś numer z października – grudnia 1924 r. wyszedł pod redakcją o. T. Drapiewskiego. Zeszyt styczniowy z 1925 r. ukazał się w Górnej Grupie i składał się z dwóch czasopism: "Skarbu Rodzinnego" i "Naszego Misjonarza". W grudniu 1925 r. doszedł trzeci tytuł – "Mały Misjonarz". Pismo liczyło 32 strony, które musiały być sprawiedliwie rozdzielone między trzy działy.

W grudniu 1926 r. "Mały Misjonarz" stał się czasopismem samodzielnym. Miało ono 24 strony objętości. W lutym 1929 r. jego objętość zwiększyła się do 32 stron. W siedem miesięcy później (wrzesień 1929 r.) redakcję tego czasopisma przejął od dotychczasowego redaktora, o. Drapiewskiego, o. Stanisław Kubista, zaś redagowaniem połączonych nadal dwóch czasopism: "Skarbu Rodzinnego" i "Naszego Misjonarza", od 1929 r. zajął się o. Piotr Gołąb. Dopiero w 1932 r. oba pisma zaczęły wychodzić oddzielnie, ale na krótko, bo już w 1933 r. znów się połączyły. W roku następnym ponownie zostały rozdzielone, tym razem na dłużej. Jako odrębne tytuły ukazywały się do 1939 r. Redakcję "Naszego Misjonarza" od 1937 r. przejął o. Stefan Łysik, a "Skarb Rodzinny" prowadził nadal o. Kubista. Od 1938 r. "Skarb Rodzinny" wychodził w jednym zeszycie razem z "Posłańcem św. Józefa". Drugiej części tytułu odpowiadał mały dodatek o zmieniającej się liczbie stron.

Kolejne pismo werbistów to "Dzwonek Marji" (pierwszy numer wyszedł w styczniu 1921 r.). Trzy jego roczniki wydał o. Szajca. Po nim redakcję przejął o. Drobny. Od 1 IV 1934 r. pismo stało się organem diecezjalnym Kongregacji Mariańskiej, wydawanym przez kurię diecezjalną w Katowicach. Redaktorem "Ziemi Rybnickiej", organu Związku Przyjaciół Przeszłości Rybnika i Okolicy, był o. Drobny. Pismo zaczęło wychodzić w 1934 r. (w tym roku wyszły trzy numery). Dwa ostatnie zeszyty – 4 i 5 – ukazały się w 1939 r. Od 1920 r. o. Szajca prowadził ponadto pracę redakcyjną nad polskim wydaniem organu diecezji wrocławskiej, "Posłańca Niedzielnego", oraz nad wkładką do niego pt. "Świat Katolicki". Pomocą służyli mu o. Emil Drobny i o. Jan Gabriel.

Wydawano również kalendarze. Pod redakcją o. R. Szajcy ukazywał się "Kalendarz Królowej Apostolów" (pierwszy rocznik ukazał się w 1919, piąty – w 1924 r.). Ponieważ pallotyni w Wadowicach wydawali kalendarz pod tym samym tytułem, werbiści swojemu kalendarzowi musieli nadać inny: "Kalendarz Słowa Bożego". Redakcję tego kalendarza przejmowali kolejno: o. Drapiewski (1929 r.), o. Gołąb (1931) i o. Kubista (1934). Kalendarz wychodził do 1939 r. Po wojnie ukazał się tylko w 1948 i 1949 r. Przygotowany kolejny numer na rok 1950 nie ujrzał światła dziennego. Nakład kalendarza wynosił w 1939 – 35 tys., w 1948 – 12 tys., a w 1949 r. – 20 tys.

Inny kalendarz werbistowski nosił tytuł: "Królowa Panieńska. Sztandar Marji. Kalendarzyk dla Kongregacji Mariańskich". Redaktorem był o. Drobny. Pierwszy rocznik ukazał się w 1927 r., drugi w roku następnym. Czy wyszły dalsze roczniki, trudno ustalić. Werbiści wydawali jeszcze "Kalendarz Małego Misjonarza". Pierwszy rocznik wyszedł w 1933 r. Redaktorem przez cały czas istnienia pisma był o. Kubista. W 1939 r. kalendarz ten osiągnął nakład 15 tys. egzemplarzy²².

Oprócz czasopism werbiści wydawali pozycje książkowe, głównie broszury. Do 1 I 1936 r. wydano własnym nakładem 36 tytułów²³. Do 1931 r. werbiści nie posiadali własnej drukarni, korzystali więc z usług Śląskich Zakładów Graficznych i Wydawniczych "Polonia" w Rybniku oraz miejscowych zakładów prywatnych: drukarni Bolesława Wrzeciny w Bytomiu, Zakładów Wydawnictw Katolickich Reinharda Meyera w Raciborzu, drukarni Roberta Barwika, Zakładów Graficznych "Sztandaru Polskiego i Gazety Rybnickiej", później Księgarni i Drukarni Śląskiej, a także drukarni "Głosu Wąbrzeskiego" Bolesława Szuka w Wąbrzeźnie i drukarni Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu.

Prace księży werbistów ukazywały się nie tylko w ich własnym wydawnictwie. Nakładem Księgarni św. Wojciecha ukazały się trzy pozycje o. Alojzego Ligudy: *Audi Filia. Wybór egzort nowoczesnych dla młodzieży żeńskiej* (1934); *Naprzód i wyżej. Egzorty nowoczesne* (1936); *Chleb i sól. Homilie i rozważania na tle niedzielnych ewangelii* (1939). Kolportażem czasopism i książek werbistów zajmowali się tzw. bracia podróżujący, którzy chodzili po wsiach i miastach, reklamowali wydawane pisma, zdobywali abonentów, wśród nich tzw. zelatorów, którzy zobowiązywali się rozprowadzać zamówione pozycje w miejscu swego zamieszkania. Praca zelatorów była bezpłatna, traktowano ją jako formę misyjnego zaangażowania.

Oprócz działalności wydawniczej werbiści podejmowali także badania naukowe. Jako znany historyk i etnograf wyróżnił się o. Emil Drobny (1889–1948), twórca bogatej biblioteki werbistowskiej w Rybniku, w której znajdowało się wiele inkunabułów i starodruków, a także cennych późniejszych opracowań. Spora część zbioru dotyczyła dziejów Śląska. Ojciec Drobny założył też pierwsze muzeum misyjne w Polskiej Prowincji SVD. W 1934 r. powołał Związek Przyjaciół Przeszłości Rybnika i Okolicy oraz utworzył czasopismo "Ziemia Rybnicka". Był autorem wielu broszur i artykułów, w dużej mierze historycznych, publikowanych zwłaszcza w pismach werbistowskich, jak też i w innych. Prezydium Polskiej Akademii Literatury na swoim posiedzeniu w dniu 7 XI 1938 r. odzna-

²² K o z i e ł, B o r n e m a n n. *Beiträge* s. 24-29, 33-38, 297-301; S. Ł y s i k. *Polskie czasopisma religijne, wydawane przez polskich werbistów na Górnym Śląsku i na Pomorzu 1919-1939*. "Nurt SVD" 14:1973 s. 62-69 (mps).

²³ P i r o z y ń s k i. *Zakony męskie w Polsce* s. 259.

czyło o. E. Drobneho za zaangażowanie społeczne w szerzeniu oświaty Srebrnym Wawrzynem Akademickim²⁴. Znanym lingwistą, badaczem gwar śląskich był o. Piotr Gołąb (1888–1943). W latach 1921–1924 studiował on polonistykę na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Poznańskiego. Swoje zainteresowania polonistyczne i lingwistyczne przejawiał już w czasie pobytu w seminarium duchownym. W okresie studiów w Poznaniu był jednym z bardziej czynnych członków Koła Polonistów – 12 I 1921 r. został wybrany na prezesa tego Koła. Interesowało go w sposób szczególny zagadnienie dialektów śląskich. W ramach działalności Koła wygłosił na ten temat wiele referatów. W latach międzywojennych na zlecenie Komitetu Wydawnictw Śląskich Polskiej Akademii Umiejętności o. Gołąb wraz ze Stanisławem Bąkiem prowadzili pod kierownictwem prof. Kazimierza Nitscha badania językoznawcze na Śląsku.

Swoje artykuły o. Gołąb zamieszczał w dwóch poważnych czasopismach językoznawczych: "Slavia Occidentalis" i "Język Polski". Ukoronowaniem jego badań naukowych była praca pt. *Gwara Schodni i okolicy*. Mieczysław Karaś, który przygotował ją do druku, ocenił, że stanowi ona znakomity przykład opracowania gwary przez autochtona z przygotowaniem językoznawczym. Uznał, że praca ta jest najlepsza z dotychczasowych monografii wybranej gwary polskiej. Wartość jej leży w bogactwie zgromadzonego materiału, w precyzji przedstawiania i analizy faktów językowych. Zaznaczał, że praca jest wyjątkowo pełnym przedstawieniem słowotwórstwa i fleksji gwarowej, toteż uważał ją za wzór monografii gwarowej i podkreślał, że dla znajomości gwar śląskich stanowi ona kopalnię wiarygodnych i rzetelnych spostrzeżeń. Wydarzenia II wojny światowej i męczeńska śmierć o. Gołąba w obozie koncentracyjnym w Dachau przekreśliła dalsze jego plany i prace, którymi mógłby służyć pogłębianiu znajomości naszej ojczyznej mowy²⁵. Werbiści oddawali się ponadto pracy duszpasterskiej i rekolekcyjnej. W latach 1929–1935 przeprowadzili na terenie swoich domów w Polsce 46 rekolekcji zamkniętych, w których wzięło udział 1 450 osób. Prowadzono rekolekcje zamknięte dla młodzieży męskiej, dla maturzystów, dla mężczyzn, dla nauczycieli²⁶. W jednym tylko 1935 r. zorganizowano 8 misji ludowych, 33 serie rekolekcji parafialnych oraz tyleż samo rekolekcji zamkniętych (dla porównania: redemptoryści w tym samym roku przeprowadzili 119 misji, 155 rekolekcji parafialnych, 102 serie rekolekcji zamkniętych, jezuici – 66 misji, 450 rekolekcji

²⁴ K o z i e l, B o r n e m a n n. *Beiträge* s. 302-306; B. K o n i e c z k a. *Zbiory biblioteczne Polskiej Prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego (werbistów)*. "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" [dalej: ABMK] 37:1978 s. 262-264.

²⁵ N i t s c h. *Trzej zamordowani* s. 132-134; t e n ż e. *Ze wspomnień językoznawcy*. Kraków 1960 s. 121, 310, 316-319.

²⁶ P i r o ż y ń s k i. *Zakony męskie w Polsce* s. 258.

parafialnych, 150 zamkniętych)²⁷. Starano się również w różnorodny sposób ukazywać społeczeństwu polskiemu sprawy i problemy misyjne. W tym celu urządzano wystawy misyjne w Górnej Grupie i Rybniku, prezentowano własne osiągnięcia na ogólnopolskich wystawach misyjnych (m.in. jesienią 1932 r. w Warszawie oraz w trakcie Ogólnopolskiego Kongresu Misyjnego we wrześniu 1938 r. w Poznaniu)²⁸. Organizowano spotkania ze świeckimi zelatorami misyjnymi, współpracującymi z werbistami (m.in. w Górnej Grupie w lipcu 1930 i 30 VI 1938 r. w Rybniku). Specjalną oprawę nadawano uroczystościom pożegnania misjonarzy (np. w lecie 1936 r.). Ponadto w domach Zgromadzenia odbywały się wieczory misyjne połączone z projekcją filmów i przeźroczy, spotkania z misjonarzami. Dnia 30 III 1930 r. o problemach misji na Dalekim Wschodzie mówił na spotkaniu w Rybniku przebywający wówczas w Polsce abp Teodor Buddenbrock (SVD) z Chin. W tym samym czasie bawił w Polsce inny biskup z Chin – Jerzy Weig (SVD), a w listopadzie tegoż roku – bp Arnold Verstraelen (SVD), wikariusz apostolski z Małych Wysp Sundajskich. Rybnicki dom werbistów odwiedzali również misjonarze (np. 22 II 1934 r. o. Ryszard Nowak (SVD) z Nowej Gwincii). Organizowane były także dni misyjne poza placówkami werbistowskimi (np. w grudniu 1925 r. w Świeciu, zimą 1926 r. w Wejherowie, Działdowie i Koronowie, w 1930 r. w Sandomierzu²⁹). Odbywały się też wyjazdy na naukowe kursy etnologii misyjnej do Mödling w Austrii. W 1923 r. na tego rodzaju kursy, które odbyły się w dniach 18–20 VII, zgłoszenia z terenu Polski przyjmował o. Gołąb, mieszkający wówczas w Poznaniu³⁰. W ramach Misyjnego Zjazdu Instrukcyjnego Duchowieństwa w Pelplinie w dniach 24 i 25 IX 1928 r. referat pt. *Sposoby pracy misyjnej* wygłosił o. Michalik; przedstawił on też filmy i przeźrocza dotyczące problematyki misyjnej³¹. Na podobnym zjeździe w Pelplinie w dniu 3 I 1925 r. referat pt. *Kapłan a misje* wygłosił o. Drapiewski³². Wystąpił on także w drugim dniu obrad I Zjazdu Krajowego Związku Misyjnego Duchowieństwa, który odbył się w Warszawie w dniach 27 i 28 IX 1932 r. z referatem pt. *Akcja Związku Misyjnego w poszczególnych krajach*³³.

²⁷ Tamże s. 20-22.

²⁸ E. Ś l i w k a. *Zbiory misyjno-etnograficzne Polskiej Prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego*. ABMK 34:1977 s. 182-184.

²⁹ Wiele tego typu informacji można znaleźć na łamach wydawanego przez werbistów od 1925 r. miesięcznika "Nasz Misjonarz".

³⁰ *Naukowy kurs etnologii religijnej*. "Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej" 79:1923 nr 6 s. 42 n.

³¹ *Misyjny zjazd instrukcyjny dla duchowieństwa w Pelplinie w czasie 24 i 25 września 1928*. "Miesięcznik Diecezji Chelmińskiej" [dalej: MDCh] 72:1929 nr 10 s. 575 n.

³² *W sprawie zwołania zjazdu misyjnego*. MDCh 77:1934 nr 11-12 s. 763.

³³ *Program Zjazdu Misyjnego Duchowieństwa*. MDCh 75:1932 nr 8-9 s. 466.

Istotne znaczenie dla pracy w Polsce miała działalność polskich werbistów na misjach, którą prowadzili oni począwszy od 1900 r., kiedy to wśród Polonii w Argentynie podjął działalność o. Władysław Zakrzewski, a w Brazylii o. Karol Dworaczek. W 1936 r. wśród Polonii pracowało w Brazylii 12 ojców z Polski, w Argentynie czterech, w Paragwaju jeden. W innych krajach misyjnych przebywało ogółem 75 zakonników (43 ojców, 12 kleryków, 20 braci). Od czasu swego powstania do 1936 r. Polska Prowincja SVD wysłała na Nową Gwincę sześciu braci, na Filipiny i do Chile po jednym: ogółem w całym okresie międzywojennym wyjechało na misje 27 braci i 12 ojców³⁴.

W związku ze zwiększaniem się liczby zakonników i ze szczupłością bazy lokalowej zaczęto myśleć o rozbudowie Prowincji. Oprócz istniejących już domów zamierzano utworzyć placówki w Warszawie i na wschodzie Polski. Dnia 1 V 1939 r. objęto parafię Wiczówka w diecezji pińskiej, a cztery miesiące później (1 IX 1939) parafię Baranowicze. Plany osiedlenia się na Karczówce pod Kielcami nie doszły do skutku, gdyż przeszkodził temu wybuch II wojny światowej³⁵.

We wrześniu 1939 r. Polska Prowincja Werbistów liczyła 29 ojców, 23 kleryków nowicjuszy, 61 braci, 19 nowicjuszy braci, 9 postulantów i 420 uczniów niższych seminariów³⁶. Wojna spowodowała wielkie straty w ludziach. Aresztowano 14 ojców, 14 kleryków, 4 braci i 12 kleryków nowicjuszy. Spośród nich 23 straciło życie, większość w obozach koncentracyjnych w Gusen i Dachau³⁷. Co się zaś tyczy domów werbistowskich, to zaraz na początku wojny zamieniono je na miejsca internowania duchowieństwa, zaś po wywiezieniu księży i zakonników do obozów koncentracyjnych zostały zajęte przez okupanta³⁸.

Dnia 25 VIII 1939 r. 26 kleryków – Polaków, studiujących ówczesnie w Mödling, opuściło okupowaną Austrię i udalo się do Holandii, gdzie ukończyli seminarium i otrzymali święcenia kapłańskie. Pracowali potem w parafiach holenderskich oraz wśród polskich emigrantów w Limburgii. Niektórzy z nich podjęli specjalistyczne studia w S'Hertogenbosch lub Nijmegen. Na początku 1944 r. kilku werbistów przedostało się do Belgii i tam prowadziło pracę duszpasterską wśród polskich górników, studentów i harcerzy, organizując polskie nabożeństwa, spotkania, zajmując się wydawaniem tygodnika w języku polskim oraz książeczek do nabożeństwa. Ojciec Kotowski opiekował się Polonią w Luksemburgu i wygłaszał regularnie w radio luksemburskim konferencje religijne

³⁴ P i r o ż y ń s k i. *Zakony męskie* s. 8, 256 n.; E. Ś l i w k a. *Polscy werbiści w świecie*. [W:] *Werbiści w Polsce* s. 103-105.

³⁵ *75 Jahre im Dienste des Göttlichen Wortes* s. 55.

³⁶ *Catalogus 1939 Sodalium Societatis Verbi Divini* s. 88.

³⁷ F. B o r n e m a n n. *Geschichte unserer Gesellschaft*. Romae 1981 s. 171.

³⁸ Tamże.

w języku polskim. Ojciec Teofil Chodzydło, zaangażowany w Instytucie "Anthropos", udzielał się duszpastersko w Szwajcarii, o. Drobny działał wśród uchodźców polskich w Rumunii, a następnie w Rodezji³⁹.

W latach 1945–1947 większość werbistów na wezwanie przełożonych wróciła do kraju, aby poświęcić się całkowicie odnowie zrujnowanej Prowincji, odbudowie klasztorów, otwieraniu szkół. Wszystkie klasztory werbistowskie przetrwały wojnę, choć zostały mocno zniszczone. Do istniejących już wcześniej czterech werbistowskich domów misyjnych doszły teraz trzy na ziemiach zachodnich: w Pieniężnie, Nysie i Bytomiu. Przez pewien czas werbiści zarządzali również domem w Głubczycach. Po zaprzestaniu działań wojennych (1945 r.) zorganizowano seminarium duchowne w Chłudowie. Organizatorem tej placówki i głównym w niej wykładowcą był o. Jan Chodzydło. Pod koniec sierpnia 1948 r. seminarium przeniesiono do Pieniężna. Niższe seminaria w okresie powojennym miały swoje siedziby w Bruczkowie, Górnej Grupie, Nysie, a od roku szkolnego 1947/48 również w Pieniężnie⁴⁰. W roku szkolnym 1951/52 wszystkie niższe seminaria zamknięto. Tuż przed likwidacją liczyły one 115 kleryków. Po październiku 1956 r. niższe seminaria w Nysie i Bruczkowie otworzono ponownie, ale tylko na kilkanaście miesięcy. Seminaria niższe funkcjonowały również w latach 1958–1961. Liczba ich wychowanków wahała się wówczas od 50 do 90⁴¹.

Aby wychowanie seminaryjne przebiegało sprawniej, w 1978 r. na miejsce odbywania nowicjatu wyznaczono Chłudowo⁴², a w 1981 r. na miejsce studiów filozoficznych – Nysę. Studia teologiczne pozostały w Pieniężnie⁴³. Jeśli chodzi o formację braci, to tuż po wojnie – podobnie jak w okresie międzywojennym – odbywała się ona początkowo w Górnej Grupie, od 10 IX 1949 r. w Chłudowie, od 21 VIII 1950 r. ponownie w Górnej Grupie, od 1952 r. w Pieniężnie, od 1957 r. w Chłudowie, później (od 1968 r.) znowu w Pieniężnie⁴⁴. Celem lepszego przygotowania młodych kapłanów do duszpasterstwa w latach 1959–1966 przeprowadzano w Bytomiu roczny kurs pastoralny. W ciągu tygodnia odbywały się wykłady z wybranych zagadnień z teologii dogmatycznej,

³⁹ F. F o l e k. *Nasza tułaczka podczas wojny*. [W:] *Jubileuszowy kalendarz* s. 51-53; t e n ż e. *Przemówienie prymicyjne*. [W:] *Tamże* s. 53-56; t e n ż e. *Wśród górników polskich w Belgii*. [W:] *Tamże* s. 60; W. K o t o w s k i. *Wśród Polonii luksemburskiej*. [W:] *Tamże* s. 61; B. W o d e c k i. *Kto to był o. Drobny?* [W:] *Tamże* s. 74-75.

⁴⁰ *75 Jahre im Dienste des Göttlichen Wortes* s. 55-57; S. T u r b a ń s k i. *Fünfzig Jahre Missionshaus St. Adalbert*. "Verbum" 12:1971 s. 318-323.

⁴¹ A r l i k. *Polska Prowincja Zgromadzenia Słowa Bożego* s. 18.

⁴² *Oblóczyny w Chłudowie*. "Verbinum" 11:1978 nr 6 s. 265 n.

⁴³ *8 września 1981*. "Komunikaty SVD" 1981 nr 4 s. 1; *Filozofia w Nysie*. "Verbinum" 14:1981 nr 1 s. 53.

⁴⁴ "Nurt SVD" 7:1970 i 8:1971 – oba numery w całości zostały poświęcone problemowi formacji braci w Polskiej Prowincji SVD.

moralnej i pastoralnej; na soboty i niedziele młodzi kapłani wyjeżdżali do pobliskich parafii, aby pomagać tamtejszym proboszczom⁴⁵.

Dla skuteczniejszego realizowania zadań misyjnych po wojnie powstały cztery domy werbistowskie: w 1958 r. w Warszawie⁴⁶ i Lublinie⁴⁷, w 1975 r. w Laskowicach Pomorskich⁴⁸ oraz Dom św. Kazimierza w Księżynie pod Białymstokiem, uznany oficjalnie dopiero 19 XII 1981 r.⁴⁹ W 1979 r. zakończono rozbudowę domu w Lublinie, a w 1982 r. w Warszawie. Obecnie trwają prace budowlane w Laskowicach i prace przygotowawcze do rozbudowy domu pod Białymstokiem. Ponadto zakończono budowę i poświęcono nowy kościół w Rybniku (23 V 1982 r.). Mógł on powstać dzięki funduszom, jakie uzyskano ze sprzedaży w 1975 r. dawnego domu werbistowskiego w tym mieście⁵⁰.

W okresie powojennym (do 1982 r.) święcenia kapłańskie w polskiej Prowincji SVD otrzymało 309 werbistów. Pierwsze święcenia miały miejsce w Warszawie jeszcze w czasie wojny (3 VI 1944 r.) – ks. abp Antoni Szlagowski udzielił wówczas święceń dwóm ojcom: Józefowi Arlikowi i Bolesławowi Ciszowi. Pierwszym werbistą, który otrzymał święcenia po zakończeniu wojny – 15 VII 1945 r. w Gnieźnie – był o. Alojzy Graczyk. Kolejne święcenia powojenne odbyły się w Górnej Grupie w 1948 r. Przyjęło je pięciu ojców, w tym czterech byłych więźniów obozu koncentracyjnego w Dachau. Święceń udzielał im były współwięzień, ks. bp Bernard Czaplński z Pelplina.

W omawianym przez nas okresie na misje wyjechało 191 ojców, dziewięciu kleryków i pięciu braci, zaś na studia do Seminarium św. Gabriela w Austrii – trzech kleryków⁵¹.

Wyrazem uznania Kościoła dla pracy Seminarium w Pieniężnie było wręczenie 3 VI 1979 r. w Gnieźnie przez papieża Jana Pawła II podczas jego pobytu w Polsce krzyży misyjnych 12 polskim werbistom udającym się na misje⁵², a także powołanie absolwenta tego Seminarium, o. Wilhelma Kurtza, misjonarza w Papui-Nowej Gwincei, na biskupa ordynariusza nowo utworzonej w tym kraju

⁴⁵ *Kronika Domu św. Małgorzaty w Bytomiu 1920–1969*. T. 1 s. 119, 124-127, 129, 131-132, 135-139, 141-144.

⁴⁶ *Domus Societatis in civitate Varsaviensi Provinciae Polonicae canonice erigitur*. "Nuntius SVD" 7:1959-1963 s. 106. Kanoniczna erekcja nastąpiła dopiero w styczniu 1959 r.

⁴⁷ *Domus Societatis in civitate Lublinensi Provinciae Polonicae canonice erigitur*. "Nuntius SVD" 7:1959-1963 s. 106. Kanoniczna erekcja nastąpiła dopiero w styczniu 1959 r.

⁴⁸ *Laskowice Pomorskie. Dom bł. Arnolda Janssena*. [W:] *Werbiści w Polsce* s. 61.

⁴⁹ *Kanoniczna erekcja Domu św. Kazimierza*. "Komunikaty SVD" 1982 nr 1 s. 2.

⁵⁰ R. M a l e k. *Rybnik. Dom Królowej Apostołów*. [W:] *Werbiści w Polsce* s. 47-50.

⁵¹ Archiwum Seminarium Duchownego Księży Werbistów w Pieniężnie. Księga święconych w Polskiej Prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego; F. G o s i e n i e c k i. *Święcenia kapłańskie werbistów w Polsce*. "Nurt SVD" 14:1973 s. 24; *Z Pieniężna do St. Gabriel*. "Verbinum" 14:1981 nr 2 s. 56.

⁵² *Głósł Słowo Boże. Papież Jan Paweł II i Zgromadzenie Słowa Bożego (Księga werbiści)*. Steyl [b. r.].

diecezji Kundiawa. Konsekracja biskupia o. Kurtza odbyła się 8 IX 1982 r. w Mingende⁵³.

W okresie powojennym werbiści po raz pierwszy podjęli pracę w charakterze wykładowców na KUL i ATK. Ojciec Teofil Chodzidło w 1957 r. objął Katedrę Historii i Etnologii Religii na KUL⁵⁴. W 1969 r. stworzono na ATK Sekcję Misjologii. Pierwszym jej kierownikiem został o. Feliks Zapłata (zm. 11 X 1982 r.)⁵⁵. Mówiąc o powojennym dorobku naukowym werbistów, należy wspomnieć o profesurze o. Teofila Chodzidły, o uzyskaniu tytułu doktora habilitowanego przez ojców: Feliksa Zapłatę, Józefa Glinkę, Władysława Kowalaka i Andrzeja Bronka, o 24 doktoratach oraz ponad 100 magisteriach. W większości przypadków magisteria te zdobyte zostały tuż po zakończeniu seminarium na Wydziale Teologicznym KUL. Pierwszym absolwentem tego Wydziału był o. Antoni Kość (1974 r.). W okresie powojennym werbiści studiowali także na innych uczelniach w kraju (Uniwersytet A. Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Łódzki), a także za granicą (Włochy, Australia, Szwajcaria, RFN, USA), uczestniczyli w kursach językowych w Anglii, Irlandii, Włoszech, Belgii, RFN, Francji, Australii, USA, Kanadzie i Austrii⁵⁶.

W tym kontekście trzeba również wspomnieć o bogatej działalności wydawniczej polskich werbistów po wojnie. W 1949 r. nakładem Wydawnictwa Księży Werbistów w Górnej Grupie ukazało się drugie wydanie książki o. A. Ligudy *Audi Filia*, przygotowanej przez zespół ojców (Bronisław Skóra, Franciszek Jażdżewski i Jan Chodzidło). Wśród wydawnictw werbistowskich najważniejsze były prace z serii "Materiały i Studia Księży Werbistów", w której dotychczas ukazało się 20 pozycji. Serię tę zapoczątkowała książka Gastona Courtois *Duch chrześcijański to duch misyjny*, wydana w 1969 r. w Księgarni św. Jacka w Katowicach⁵⁷. Ciekawą inicjatywą wydawniczą był kieszonkowy "Kalendarz Słowa Bożego", wydany po raz pierwszy na rok 1979 w nakładzie 12 tys. egzemplarzy (kolejne roczniki: 1981, 1982, 1983). Jego inicjatorami, a następnie redaktorami, są: o. Roman Malek i Edmund Płaziński. W 1983 r. po raz pierwszy został wydany ścienny "Ilustrowany Kalendarz Księży Werbistów" na rok 1983, opraco-

⁵³ O. Wilhelm Kurtz biskupem. "Komunikaty SVD" 1982 nr 4 s. 2.

⁵⁴ H. Z i m o Ń. P. *Theophil Chodzidło SVD (1909–1979)*. "Anthropos" 74:1979 s. 689-696.

⁵⁵ F. Z a p ł a t a. *Znaczenie studium misjologii na Akademii Teologii Katolickiej dla Kościoła, chrześcijaństwa i współczesnej kultury*. "Novum" 1979 nr 9-10 s. 40-47.

⁵⁶ A. L a b u d d a. *Studia wyższe – działalność naukowo-dydaktyczna w okresie powojennym*. "Nurt SVD" 14:1973 s. 20-23; R. M a l e k. *Prace dyplomowe i publikacje polskich werbistów 1945–1975. Materiał bibliograficzny*. [W:] *W służbie Słowa Bożego*. Red. R. Malek, W. Wesoły. Płock 1978 s. 297-335; t e n ż e. *Prace dyplomowe i publikacje polskich werbistów II (1976–1981)*. [W:] *Werbiści w Polsce* s. 223-263.

⁵⁷ F. Z a p ł a t a. *Materiały i studia księży werbistów – Pieniężno*. "Nurt SVD" 14:1973 s. 57-61.

wany w całości przez o. Bronisława Skórę. Inne wydawnictwa to różnego rodzaju biuletyny, najpierw pisane na maszynie, później powielane. Pierwszym takim biuletynem był wydawany w latach 1947–1949 z inicjatywy kleryków "Posłaniec Polskiej Prowincji SVD". Numery 1–5 ukazały się w Chłudowie, numery 6–8 w Pieniężnie. Miały one formę maszynopisu. Podawano w nich wiadomości z poszczególnych domów Prowincji oraz z misji.

Kolejny biuletyn nosił tytuł "Nasi misjonarze piszą". Pismo redagował kleryk Władysław Kaźmierczak. Zamieszczono w nim informacje z listów misjonarzy, opracowania o tematyce misyjnej. Biuletyn wydawany był w latach 1951–1952 na powielaczu, jego nakład wynosił 200 egzemplarzy. Ogółem wydano 12 zeszytów⁵⁸. W 1965 r. w Pieniężnie rozpoczęto wydawanie "Biuletynu Misyjnego", redagowanego przez o. Antoniego Koszorza. Przepisywany był na maszynie. Ukazywał się do 1973 r., kiedy to osiągnął liczbę 38 numerów⁵⁹. W 1967 r. w Chłudowie ukazał się pierwszy numer "Nurtu SVD". Było to pismo o charakterze wewnętrznym, poświęcone sprawom formacji duchowej i historii werbistów. Początkowo wydawane było w formie maszynopisu, obecnie techniką offsetową. Przeważnie ukazuje się dwa razy do roku. Do chwili obecnej (1982 r.) wyszło 31 tomów. Pierwszymi redaktorami założycielami byli dwaj ojcowie: Stanisław Turbański i Józef Tyczka – ten ostatni kontynuuje tę pracę dotychczas⁶⁰.

Pierwszy numer "Biuletynu Misyjno–Religioznawczego", wydawanego w ramach "Collectanea Theologica", wyszedł w 1968 r. Redaktorem założycielem był o. Feliks Zapłata, po nim kierownictwo biuletynu objął o. Bolesław Gielata. Obecnie pismo redaguje o. Władysław Kowalak⁶¹.

Następne wydawnictwo to "Serwis Maryjny", który ukazywał się w Chłudowie od stycznia 1970 do czerwca 1981 r. Ogółem ukazały się 263 numery. Wydawany był w formie maszynopisu dwa razy w miesiącu, w nakładzie 500 egzemplarzy. Celem "Serwisu" było dostarczanie informacji o działalności krajowych i zagranicznych ośrodków misyjnych. Redaktorem założycielem był o. Bronisław Poćwiardowski. Po likwidacji tego tytułu jako samodzielnego pisma "Serwis" zaczął funkcjonować w formie stałej rubryki w czasopiśmie "Misje", redagowanym przez Misjonarzy św. Rodziny w Bąblinie z ramienia Komisji Misyjnej Konsulty Wyższych Przełożonych Zakonów Męskich w Polsce.

⁵⁸ J. T y c z k a. *Biuletyn informacyjny*. "Nurt SVD" 14:1973 s. 73-75; F. G o s i e n i e c k i. "Verbum". *Nasz biuletyn informacyjny i jego rola*. [W:] *Werbiści w Polsce* s. 125-126.

⁵⁹ Zob. Archiwum Referatu Misyjnego Seminarium Duchownego Księża Werbistów w Pieniężnie.

⁶⁰ Wszystkie tomy "Nurtu SVD" znajdują się w bibliotece Seminarium Duchownego Księża Werbistów w Pieniężnie.

⁶¹ W. K o w a l a k, R. M a l e k. *Zehn Jahre polnisches "Missions- und religionswissenschaftliches Bulletin" (1968–1978). Ein bibliographischer überblick*. "Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft" 34:1978 nr 3 s. 224-231.

W roku 1981 o. Antoni Koszorz powołał do życia dwumiesięcznik "Papieskie Intencje Misyjne". Był redaktorem tego pisma do sierpnia 1982 r.; przygotował też kolejne numery na wrzesień i październik 1982 r.⁶² Do tak szerokiej pracy wydawniczej doliczyć należy różnego rodzaju małe formy wydawnicze, głównie skrypty. Wiele prac polskich werbistów ukazywało się poza wydawnictwem werbistowskim: na KUL, na ATK, a także w czasopismach. Ogółem napisano około 1,5 tys. artykułów⁶³. Ważnym wydarzeniem w życiu Polskiej Prowincji SVD było utworzenie w 1964 r. Muzeum Misyjno–Etnograficznego, najpierw jako wystawy stałej w Pieniężnie, później jako wystaw czasowych w innych domach werbistowskich. Do chwili obecnej (1982 r.) muzeum w Pieniężnie zwiedziło około 65 tys. osób. Nie liczymy tu wystaw czasowych w innych domach werbistowskich. Zbiory misyjne w Pieniężnie liczą około 3 tys. eksponatów⁶⁴. W trosce o pogłębienie studiów nad przeszłością Prowincji staraniem o. Józefa Arlika w 1971 r. utworzono w Pieniężnie Archiwum Prowincjalne. Archiwalia zbierano już wcześniej, w czym wyróżniali się trzej ojcowie: Józef Scyda, Bernard Magiera i Stanisław Turbański.

Wiele troski włożono w zorganizowanie księgozbioru Seminarium w Pieniężnie. Funkcję dyrektora biblioteki seminaryjnej w Pieniężnie w latach 1956–1964 pełnił o. Scyda. W latach 1964–1971 biblioteką kierował o. F. Zapłata, który zajął się również organizowaniem księgozbioru misyjnego. W roku 1977 zorganizowano i uzupełniono zbiory biblioteczne. Ówczesny rektor Seminarium, o. Marian Faliszek, i dyrektor biblioteki, o. Konrad Keler, urządzili w 1980 r. nową, funkcjonalną czytelnię główną Seminarium. Księgozbiór w Pieniężnie w 1982 r. liczył ponad 40 tys. tomów.

Duże znaczenie, zwłaszcza dla badań etnologicznych i religioznawczych, ma biblioteka Domu Księży Werbistów w Lublinie. Założyli ją o. Stefan Łysik i o. Teofil Chodzidło. Aktualnie pieczę nad tą placówką sprawuje o. Henryk Zimoń. Biblioteka, która powstała w 1960 r., liczyła w 1982 r. ponad 6 tys. woluminów⁶⁵. Ważną sferą działalności werbistów jest uczulanie katolików polskich na sprawy i problemy misyjne. Przy każdym ośrodku werbistowskim i domu pracują referenci misyjni. Wielkie zasługi na polu propagowania misji ma o. A. Koszorz, który do sierpnia 1982 r. był kierownikiem Biura Misyjnego w

⁶² Archiwum Referatu Misyjnego Seminarium Duchownego w Pieniężnie.

⁶³ Zob. przypis 57.

⁶⁴ J. J a g o d z i ń s k i, E. Ś l i w k a. *Historia kolekcjonerstwa misyjno–etnograficznego na terenie Polskiej Prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego*. "Nurt SVD" 23:1977 s. 100-130; K. F a c. *Organizacja i działalność Muzeum Misyjno–Etnograficznego Księży Werbistów w Pieniężnie*. Lublin 1982 (praca magisterska napisana na Wydziale Teologicznym KUL pod kierunkiem ks. dra H. Zimonia, mps).

⁶⁵ B. K o n i e c z k a. *Zbiory biblioteczne Polskiej Prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego (werbistów)*. ABMK 37:1978 s. 261-270.

Warszawie. Jemu należy przypisać wiele cennych inicjatyw misyjnych, m.in. organizowanie sympozjów dla kleryków. Pierwsze takie sympozjum odbyło się w Pieniężnie w 1966 r. Do 1982 r. odbyło się ich 17, z czego 11 w samym Pieniężnie⁶⁶. Nie bez znaczenia były dni misyjne na KUL, organizowane przez o. Tadeusza Dworeckiego. Po raz pierwszy – przy wydatnej pomocy ówczesnego rektora KUL, ks. prof. Wincentego Granata – dni misyjne zorganizowano w dniach 17–23 II 1969 r., ostatnie, szóste z kolei, odbyły się w 1974 r. (organizował je o. Kazimierz Tomaszewicz)⁶⁷.

Sympozja misjologiczne odbywały się również na ATK. Pierwsze zostało zorganizowane w 1971 r. z inicjatywy o. F. Zapłaty, późniejsze przygotowywał od strony organizacyjnej o. Władysław Kowalak⁶⁸.

Propagowaniu idei misji wśród Polaków służy również działalność filmowa o. Feliksa Poćwiardowskiego. Nakręcił on dziewięć filmów poświęconych tej tematyce. Ostatnie jego filmy powstały w 1981 r. podczas podróży do Indii. Zrealizował wówczas dwa filmy – jeden o pracy Matki Teresy z Kalkuty, drugi o misjonarzu werbiście, o. Marianie Żelazku. Filmy o. Poćwiardowskiego spotkały się z dużym uznaniem na Międzynarodowym Kongresie Filmu Amatorskiego "UNICA" w Baden koło Wiednia w 1976 r., podczas Międzynarodowych Dni Filmu Religijnego we Fryburgu, również w 1976 r., oraz na I Ogólnopolskim Przeglądzie Filmów Amatorskich w Koninie w 1981 r. Ojciec Poćwiardowski jest czynnym członkiem Komisji Środków Społecznego Przekazu przy Kurii Generalnej Zgromadzenia Słowa Bożego⁶⁹.

Wystąpienia polskich werbistów na małym ekranie to też pewna forma przybliżania społeczeństwu naszego kraju problematyki misyjnej. Po raz pierwszy werbiści zaprezentowali się w Telewizji Polskiej w 1971 r. w programie na temat zwyczajów małżeńskich w Nowej Gwince i Polinezji. W 1978 r. telewizja przygotowując audycję o kulturze Afryki wykorzystwała zbiory z działu afrykańskiego muzeum w Pieniężnie. W Boże Ciało 1980 r. przed kamerami telewizji w audycji "Klub Sześciu Kontynentów" wystąpił o. Józef Jurczyga. W lipcu 1980 r. w trzecim wydaniu Dziennika Telewizyjnego zaprezentowano krótki program o muzeum w Pieniężnie. Dnia 18 VI 1981 r. w "Klubie Sześciu Kontynentów" wystąpił ponownie o. Jurczyga, tym razem przedstawiając filmy z życia mieszkańców

⁶⁶ Archiwum Referatu Misyjnego Seminarium Duchownego w Pieniężnie. Segregator 27: Osoby duchowne. Teczka 8: Skupienia, sympozja, rekolekcje misyjne kleryków.

⁶⁷ Dokumentacja dotycząca Dni Misyjnych na KUL w archiwum prywatnym organizatora, o. T. Dworeckiego, w Domu Słowa Bożego w Lublinie; T. D w o r e c k i. *Dni misyjne na KUL*. "Zeszyty Naukowe KUL" 12:1969 nr 3 s. 93-94.

⁶⁸ W 1982 r. odbyło się już 12. z kolei sympozjum. A. N a p i e r a l s k i. *Problematyka sympozjów misjologicznych na ATK w Warszawie*. "Novum" 1979 nr 9-10 s. 48-56.

⁶⁹ Informacja o. F. Poćwiardowskiego.

Nowej Gwinci oraz z pobytu tam kard. Karola Wojtyły. Dnia 28 III 1982 r. Telewizja Polska w programie drugim w ramach "Godziny Róży Wiatrów" nadała spotkanie z o. F. Poćwiardowskim, który opowiadał o pracy o. Mariana Żelazka wśród trędowatych w Puri w Indiach. Dalszy ciąg spotkania z o. Poćwiardowskim miał miejsce w pierwszym programie telewizyjnym dnia 2 V 1982 r. Audycję tę powtórzono 4 V w programie drugim. Dnia 14 III 1982 r. ponownie wystąpił w Telewizji Polskiej o. Jurczyga, tym razem w towarzystwie o. Kowalaka. Ten ostatni mówił na temat kultu cargo w Nowej Gwinci. Kolejny reportaż o pracy misyjnej werbistów w Nowej Gwinci nadano 4 IX 1982 r.⁷⁰

Zaangażowanie w sprawy misyjne to nie tylko modlitwa, propaganda pisma, nabożeństwa misyjne, to także konkretna materialna pomoc misjom. Dzisiaj pracuje na różnych kontynentach blisko 200 misjonarzy z Pieniężna. Ich misyjna obecność w krajach nie znających Chrystusa zobowiązuje nas do szczególnej pomocy. W okresie 1972–1979 wysłano z Pieniężna 265 paczek o łącznej wadze 3695 kg, z Chłudowa 108 paczek o wadze 598 kg, z Lublina – 1379 paczek o wadze 6895 kg. W tym samym okresie z Pieniężna wysłano łącznie 182 skrzynie o wadze 25 238 kg, z Chłudowa 75 skrzyń o wadze 11 669 kg⁷¹.

Bardzo dużą rolę w pracy werbistów w Polsce odgrywała działalność duszpasterska: prowadzenie parafii, głoszenie rekolekcji i misji parafialnych, organizowanie rekolekcji zamkniętych, służba kapelanów w szpitalach, kierownictwo duchowe w grupach oazowych. W 1981 r. werbiści prowadzili 16 parafii, ponadto pracowali duszpastersko przy 14 kaplicach nie będących świątyniami parafialnymi. Znacznie więcej parafii było w latach sześćdziesiątych. W samej diecezji warmińskiej werbiści prowadzili wówczas 15 parafii, w administraturze gorzowskiej – 6, w diecezji chełmińskiej – 3, w poznańskiej – 7, we wrocławskiej – 2, w opolskiej – 13, w katowickiej – 2; ponadto w tych samych diecezjach werbiści pomagali jako wikariusze w 33 parafiach administrowanych przez kler diecezjalny. Zmiana sytuacji w tym względzie nastąpiła na skutek możliwości wyjazdu werbistów z Polski na misje.

Wiele zdziałano poprzez misje ludowe i rekolekcje parafialne. W latach 1971–1981 ogłoszono 641 serii misji ludowych (średnio 58 serii rocznie), przeprowadzono 1534 rekolekcje parafialne (czyli 140 serii rocznie), odprawiano także specjalne nabożeństwa w formie triduów i nowenn – najwięcej, bo 76, odbyło się w 1971 r., najmniej, bo tylko 33 – w 1981 r. Najwięcej serii dni skupienia odbyło się w 1980 r. (173), najmniej w latach 1972 i 1974 (po 60).

⁷⁰ Informacja o. Jurczygi i o. F. Poćwiardowskiego.

⁷¹ Archiwum Prowincjalatu Polskiej Prowincji SVD w Pieniężnie. O. F. Poćwiardowski. Sprawozdanie z działalności Prokuratury Misyjnej Polskiej Prowincji SVD. Akta X Kapituły Prowincjalnej 11–14 V 1982 r.

Poza tym organizowano spotkania rekolekcyjne i dni skupienia dla kleru diecezjalnego i zakonnego oraz dla zakonnic. Wiele czasu i sił poświęcono na zastępstwa i pomoc w różnych parafiach, np. w słuchaniu spowiedzi. Ponadto kilku werbistów zatrudnionych było w kuriach diecezjalnych, brało udział w pracach różnych komisji diecezjalnych i centralnych przy Episkopacie Polski⁷².

To, co przedstawiono, stanowi obraz ogromnego wysiłku wielu pokoleń werbistów, kapłanów, braci, kleryków, współpracujących z werbistami katolików świeckich, rzeszy ich przyjaciół wśród duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego, jak też w zakonach żeńskich. Ten wspólny dorobek, owoc wspólnej pracy, z racji jubileuszu 60-lecia Zgromadzenia starałem się ukazać choćby w skromnym zarysie.

60 JAHRE DES STEYLER MISSIONARE (VERBISTEN) IN POLEN (1922–1982)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Fundament zur künftigen polnischen Provinz der Steyler Missionare wurde 1892 gelegt, als in Nysa (Neisse) das Hl.-Kreuz-Missionshaus entstand. Hier wurden die zukünftigen Erbauer der polnischen Verbistenprovinz herangebildet. Hier wurden auch die ersten polnischen Bücher und Zeitschriften redigiert.

Die erste Vertretung der Verbisten auf dem Gebiet Polens war in Poznań. 1919 kamen sie in diese Stadt, um an der Universität zu studieren. Ein Jahr später schufen sie eine Vertretung in Bytom (Beuthen), da sie meinten, diese Stadt würde Polen zufallen. Im Jahre 1922 erwarben die Verbisten ein Haus in Rybnik, wo ausser der Redaktion ein niederes Seminar Unterkunft fand. 1923 wurde der Besitz in Górna Grupa gekauft. Hier fanden der Verlag, die Druckerei, das Brüdernoviziat sowie ein Kleinseminar Platz, in dem 1934 das erste staatliche Abitur abgelegt wurde. Ab 1927 wirkte ein Kleinseminar in Buczków. Im Jahre 1935 entstand die Vertretung in Chludowo, wo sich das Klerikernoviziat sowie die Anfänge eines höhrrren Seminars befanden. 1939 wurden in der Diözese Pińsk die Pfarreien Wiczówka und Baranowicze übernommen.

Im Jahre 1927 wurde die polnische Verbistenriege gegründet – bisher hatten die Verbisten in Polen dem Wiener Provinzial unterstanden –, und 1935 wurde die Provinz geschaffen. Im Jahre 1937 wurde das erste Provinzialkapitel einberufen. Die verheissungsvolle weitere Entwicklung wurde durch den 2. Weltkrieg unterbrochen. Die Häuser wurden besetzt und in hohem Grade zerstört, ein beträchtlicher Prozentsatz des Personals wurde in Konzentrationslagern ermordet. Insgesamt kamen 23 Brüder, Kleriker und Priester um.

Nach dem Krieg wurde neu begonnen. Zu den vier Vorkriegshäusern kamen drei neue hinzu: in Pieniężno, Nysa und Bytom. 1945 wurde das höhere Seminar in Chludowo eröffnet, das 1948 nach Pieniężno verlegt wurde. Bis 1961 wurden, mit Pausen, kleine Seminare geleitet. Es entstanden weitere Vertretungen: 1958 in Warschau und Lublin, 1975 in Laskowice und 1981 bei Białystok. In der Nachkriegszeit bis

⁷² Archiwum Prowincjalne w Pieniężnie. Kopie sprawozdań do Sekretariatu Episkopatu Polski 1971–1981; F. G o s i e n i e c k i. *Prace dla diecezji w kraju*. "Nurt SVD" 14:1973 s. 86-91.

1982 erhielten in Polen 309 Verbisten die Priesterweihe, zur Mission führen in dieser Zeit 191 Patres, 9 Kleriker und 5 Brüder. Neue Arbeitsgebiete nach dem Krieg sind das Engagement der Verbisten an der Katholischen Universität Lublin und der Akademie für Katholische Theologie in Warschau. Ähnlich wie vor 1939 wird der verlegerischen Tätigkeit viel Raum gegeben. Es entstand sogar eine besondere Serie "Materialien und Studien der Verbistenpriester". Bis jetzt umfasst sie 20 Titel.

Viel Energie wird der Verbreitung des Missionsgeistes in der polnischen Gesellschaft gewidmet: durch das Missionsmuseum, das 1964 in Pieniężno entstand, durch die Missionsfilme von Pater F. Poćwiardowski, durch Fernsehprogramme mit Missionscharakter sowie verschiedene Symposien, Kongresse und Ausstellungen. Es wurden auch Missionshilfen verschickt, in den Jahren 1972 bis 1979 fast 50 Tonnen. Ein grosses Arbeitsfeld in Polen ist die seelsorgerische Tätigkeit: die Leitung von Pfarreien, die Durchführung von geistlichen Übungen und Pfarreimissionen, die Organisation geschlossener Exerzitien, die Arbeit der Krankenhauspriester und unter den Ordensschwestern sowie die Arbeit in Oasengruppen.

Das ist die gemeinsame Errungenschaft der 60-jährigen Arbeit der Mitglieder des Ordens und seiner Freude und Mitarbeiter.